

УДК 069.01

Музеологія

Ю.М. Чернобай (науковий керівник), О.С. Климишин (керівник розробки), А.А. Бокотей, В.К. Войчишин, Д.М. Дригант, І.Я. Капрусь, В.Б. Різун, Л.О. Тасенкевич

НАУКОВА КОНЦЕПЦІЯ ЕКСПОЗИЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ НАН УКРАЇНИ

Чернобай Ю.Н., Климишин А.С., Бокотей А.А. и др. Научная концепция экспозиции Государственного природоведческого музея НАН Украины // Науч. зап. Гос. природоведческого музея. – Львов, 2002. – 17. – С. 1-14.

В концепции раскрыты задачи экспозиционной работы и система основных тем, идей и проблем, которые формируют научное содержание экспозиции естественнонаучного музея. Рассмотрены особенности содержания проектируемой экспозиции Государственного природоведческого музея НАН Украины, тематико-экспозиционная структура, источниковая база и основные требования к художественному проекту новой экспозиции.

Chornobai, Y., Klymyshyn, O., Bokotey, A. et al. The scientific conception of the exhibition of the State Natural History Museum of NAS of Ukraine // Proc. of the State Nat. Hist. Museum. – L'viv, 2002. – 17. – P. 1-14.

This conception deals the main tasks of the exhibition and a system of the main topics, ideas and problems, forming the scientific basis of the exhibition of the Natural Scientific Museum. It also touches upon the peculiarities of the exhibits, the structure of the exhibition of the SNHM of NAS of Ukraine, and main requirements to this project.

Необхідність побудови нової експозиції (реекспозиції) Державного природознавчого музею (ДПМ) НАН України виникла внаслідок демонтажу попередньої експозиції в процесі реконструкції основної будівлі музею, розпочатої у 1995 році, істотного прогресу у розвитку природничих наук і значних змін в оточуючому середовищі під впливом господарської діяльності людини.

При побудові музейних експозицій останнім часом все частіше використовується така форма організації цього процесу, як проектування, яке містить три основні складові: наукове, художнє та технічне і робоче проектування. До проектування експозиції залучаються наукові співробітники музею (експозиційники), художник (дизайнер) і інженер. В процесі проектування експозиції враховуються мета, завдання, тема експозиції, музейні матеріали, які можуть становити її основу, умови монтажу і подальшого функціонування. Проект експозиції включає усю сукупність проектної документації.

Основні складові частини проекту музейної експозиції становлять науковий, художній та технічний і робочий проекти, при цьому розроблення наукового проекту є провідним аспектом в процесі побудови експозиції.

Наукове проектування експозиції становить основний зміст експозиційної роботи музею, предметом якої є музейна експозиція [3, 6, 16, 24]. Воно відіграє найважливішу роль в організації музейної комунікації як процесу передачі інформації шляхом демонстрації музейних предметів. Наукове проектування експозиції включає декілька етапів [15, 25]. На першому етапі формується наукова

концепція експозиції, або її науково обґрунтований цілеспрямований задум. На другому етапі розробляється розширена тематико-експозиційна структура. На третьому – складається тематико-експозиційний план. Документація наукового проекту експозиції представляє оформлений синтез результатів аналітичних досліджень на різних етапах проектування.

Наукова концепція експозиції в цілісній узагальненій формі розкриває завдання експозиційної роботи та систему основних тем, ідей і проблем, які формують науковий зміст експозиції. Вона є першим і найважливішим етапом наукового проектування експозиції, який визначає оригінальність, науковість, конкретність і актуальність її тематичної структури.

Обґрунтування провідних ідей і основних проблем

Експозицію природничого музею можна визначити як цілеспрямовану, засновану на сучасних досягненнях розвитку науки, демонстрацію музейних предметів, які у сукупності дають наочно-образне уявлення про основні етапи історії розвитку і сучасного стану природи, її регіональні особливості, про найважливіші природні процеси, явища і факти. В природничій експозиції відображається як наукова інформація, так і естетичні аспекти природних музейних предметів та експозиційних комплексів [38, 39]. Стан експозиції та її науково-освітній рівень багато в чому залежать від рівня наукового опрацювання фондів музею [17].

Соціальне замовлення природничій експозиції полягає у створенні специфічної інформаційної системи, наукової та оригінально-предметної за змістом, необхідної для формування екологічних й етичних орієнтацій по відношенню до навколишнього природного середовища [13, 27, 31].

Одним із факторів, що визначають якість та ефективність природничої музейної експозиції, є знання і чітке дотримання основних методологічних принципів побудови експозиції, які до неї пред'являються [21, 24]. Ці принципи зумовлюють групування та інтерпретацію експозиційних матеріалів, служать основою для визначення структури, порядку і характеру основних складових експозиції – розділів, тем, підтем, експозиційних комплексів, рядів тощо.

Принцип науковості передбачає побудову експозиції на теоретичній основі профільних наук – загальної біології, палеонтології, геології, ґрунтознавства, ботаніки, зоології, екології, а також їхніх розділів – біосистематики, історичної геології, орнітології, ентомології тощо, широке використання досягнень науково-дослідної роботи музею за темою експозиції, що в кінцевому результаті визначає її конкретний зміст.

Відповідно **історико-хронологічному принципу**, процеси, явища, події відображаються в експозиції в їхньому зародженні, становленні і розвитку. Стосовно природничої експозиції цей принцип передбачає хронологічну побудову її структури, яка адекватна послідовній зміні етапів розвитку природи, розкриття закономірностей і тенденцій формування біоти. Використання історико-хронологічного принципу в процесі наукового проектування експозиції створює передумови для розробки періодизації змісту експозиції з урахуванням музейної специфіки.

Принцип предметності музейного показу передбачає послідовне здійснення предметного документування в історії розвитку природи і її сучасного стану, предметну наочність експозиції. Він визначає основну роль і місце в експозиційному ряді та експозиційних комплексах автентичних природних експонатів, забезпечення сприятливих умов для їх спостереження і сприйняття відвідувачами музею. Предметна наочність передбачає конкретність експозиційного показу, фактичну присутність в експозиції природного експоната як речового доказу реальності природних процесів і явищ, які в ній відображаються.

Комплексно-тематичний принцип побудови експозиції передбачає організацію експозиційних матеріалів різних типів (природних експонатів, документів, фотографій тощо), які пов'язані між собою спільною темою, в експозиційні комплекси. Такі комплекси є оптимальним засобом розкриття та інтерпретації тематичної експозиції.

Проблемний принцип побудови експозиції передбачає групування та інтерпретацію експозиційних матеріалів відповідно до проблем, що мають фундаментальне значення для висвітлення тих чи інших подій і явищ, які відбувалися в природі. Ці проблеми можуть бути провідними концептуальними елементами для певного розділу і теми експозиції, або загальними для експозиції. Виявлення і формулювання основної проблематики з урахуванням музейної специфіки можна вважати першочерговим завданням в процесі наукового проектування експозиції.

Принцип вибіркової музейного показу передбачає науково обгрунтований вибір сюжетів музейного показу з усієї сукупності явищ історичної і сучасної дійсності. Критеріями такого вибору служать, насамперед, наукова значущість події або явища, їхній зв'язок із західним регіоном України, можливість предметного забезпечення експозиційного відображення.

Експозиція регіонального природничого музею повинна будуватися з обов'язковим використанням **принципу локальності**. Цей принцип передбачає показ своєрідності прояву в природничій історії регіону загальних закономірностей природних процесів, подій і явищ. Проблема співвідношення загального і місцевого матеріалу вирішується за умови, якщо регіональна історія розвитку природи і її сучасного стану відображається як складова частина загальнопланетарного процесу.

Сучасна методика експозиційної роботи передбачає поєднання різних методологічних принципів у процесі створення експозиції.

В експозиційній роботі застосовуються певні методи побудови музейної експозиції, які визначають характер наукової розробки експозиційної теми, послідовність наукової підготовки і проектування музейної експозиції, форми співробітництва експозиційника і художника, а також спосіб інтерпретації експозиційних матеріалів.

У природничих експозиціях використовуються такі основні методи побудови, як систематичний, ансамблевий і тематичний [24].

Систематичний експозиційний метод передбачає використання класифікаційної схеми будь-якої профільної природничої науки (зоології, ботаніки, мінералогії тощо). Виходячи з цього, відбір і розташування однорідних музейних предметів у систематичній експозиції здійснюється відповідно до систематики

конкретної наукової дисципліни. Основу такої експозиції становлять систематичні музейні колекції, а її структурною одиницею є *систематичний експозиційний ряд*.

Систематичний метод побудови експозиції, історично притаманний переважній більшості природничих музеїв, одночасно є і найбільш фундаментальним, універсальним, найменше підлягає ревізії, а тому забезпечує найбільшу стабільність, спадкоємність і безперервність розвитку музею [8]. Систематична експозиція дає можливість презентувати науково обгрунтовані угруповання музейних предметів у тих випадках, коли демонструється велика кількість форм без зв'язку з їхнім розповсюдженням чи умовами існування [4]. Систематичний метод дозволяє повніше використовувати природничі фонди музею, які у своїй більшості носять системний характер і мають наукову документацію [18].

Наукове проектування природничої експозиції за **ансамблевим експозиційним методом** полягає у відтворенні, на основі певних наукових даних, ансамблю музейних предметів із врахуванням особливостей їхнього існування в природному середовищі, що відображає взаємодію і взаємовідносини цих предметів. Структурною одиницею такої експозиції є *ансамблево-експозиційний комплекс*, в якому відтворюються реальні зв'язки і відношення між предметами. Завдяки цьому кожен предмет демонструється ніби в середовищі свого існування. Прикладами ансамблевої експозиції в природничому музеї є біогрупи, діорами, відтворення окремих ландшафтів, географічних зон, палеореконструкції та інші складні експонати [5, 19, 20].

Тематичний експозиційний метод застосовується в процесі побудови тематичної експозиції, яка розкриває певну тему або проблему. В наш час він є провідним методом експозиційної роботи більшості музеїв, що знаходить відображення в сучасній організації проектування музейної експозиції. Основу тематичної експозиції становлять музейні предмети різних типів, а її структурною одиницею є цілісні композиції – *тематико-експозиційні комплекси*.

На першому етапі створення тематичної експозиції визначається її тема і розробляється тематико-експозиційна структура. Далі проводиться первинний відбір експозиційних матеріалів, який зорієнтований на цю структуру, а на заключному етапі розробляються тематико-експозиційні комплекси.

В тематичній експозиції можуть використовуватися елементи систематичної і ансамблевої експозиції [9, 24, 26]. Різноманітніше і ширше цей метод застосовується для створення тематичних виставок, складовими яких є еволюційно-морфологічний напрям, екологічна проблематика, фондові матеріали (нові надходження за певний період чи з конкретної території, окремі колекції тощо). Часто за таким методом будуються і меморіальні експозиційні комплекси.

Діяльність ДПМ НАН України опирається на документування природних процесів і явищ переважно західного регіону України. Натомість, за складом, структурою, чисельністю і науковим значенням своїх фондів, а також кадровим потенціалом музей має всі підстави належати до класифікаційної категорії природничих музеїв комплексного профілю. Такий статус музею, що визначається його зв'язком із кількома профільними дисциплінами, передбачає широкий діапазон експозиційного відображення загальноприродних процесів та їхніх регіональних особливостей, використання комплексного підходу до побудови експозиції із

застосуванням усіх її основних методів [1, 22]. При цьому основним стрижнем і фундаментальною основою експозиції залишається її систематична частина, яка повинна постійно вдосконалюватися.

Під час побудови природничої експозиції слід мати на увазі, що вона не виконує функції книги або підручника. Це швидше своєрідна розповідь, яка опирається на музейний предмет-оригінал і прагне до максимальної лаконічності допоміжного матеріалу [14]. Потрібно відразу ж відкинути безнадійну спробу показати все, що стосується природи загалом, певного регіону, області профільної науки або окремої теми. При висвітленні теми необхідно йти від загального до часткового, виходячи від конкретних завдань і конкретних можливостей.

Стационарна експозиція музею, як важлива форма використання музейного зібрання, служить основою для реалізації освітньо-виховної функції музею та поширення природничих знань музейними засобами [25, 27, 30, 34]. Семантичні і прагматичні аспекти інформації, яку містить природнича експозиція, повинні відповідати потребам і можливостям її сприйняття різними соціально-демографічними групами музейних відвідувачів [11, 13]. Експозиція розрахована як на індивідуальне сприйняття окремим відвідувачем, так і на колективне сприйняття у ході екскурсії.

Для організації самостійного огляду експозиції відвідувачем необхідно розробити систему його орієнтації в експозиції, яка може включати план експозиційних приміщень у вестибюлі музею, тексти в експозиції, покажчики експозиційного маршруту, автогіди, путівники по експозиції музею тощо. Це дуже важливий аспект функціонування експозиції, зважаючи на те, що розташування експозиційних приміщень музею передбачає порядок огляду експозиції за складним маршрутом (рисунок).

Частина музею розміщується в історичній будівлі XIX століття, яка була спеціально придбана у 1869 р. відомим зоологом, етнографом і археологом Володимиром Дідушицьким [16, 32, 36]. Виходячи з цього, в процесі побудови експозиції передбачається поєднання умов охорони пам'ятки архітектури з музейними інтересами. У випадку їх розходження пріоритет надається музейним потребам [35].

Особливості змісту експозиції і загальна тематико-експозиційна структура

Зміст природничої експозиції становить сукупність поміщеної в ній інформації, яка систематизована і подана на підставі новітніх досягнень природничих наук, відповідно до пізнавальних і виховних завдань науково-просвітницької роботи музею. Теоретичні положення, узагальнюючі висновки і конкретні знання, які здобуті фундаментальними природничими науками, визначають у найзагальніших рисах наукову концепцію експозиції, її тематичну структуру і зміст. Разом з тим, конкретний зміст експозиції повинен бути суто індивідуальним, неповторним і оригінальним, відмінним від змісту експозиції будь-якого іншого музею. Ця індивідуальність музею зумовлюється і визначається оригінальністю і неповторністю інформації, що міститься у пам'ятках природи, які становлять предметну основу його експозиції. Зміст такої інформації виявляється в результаті науково-дослідної роботи

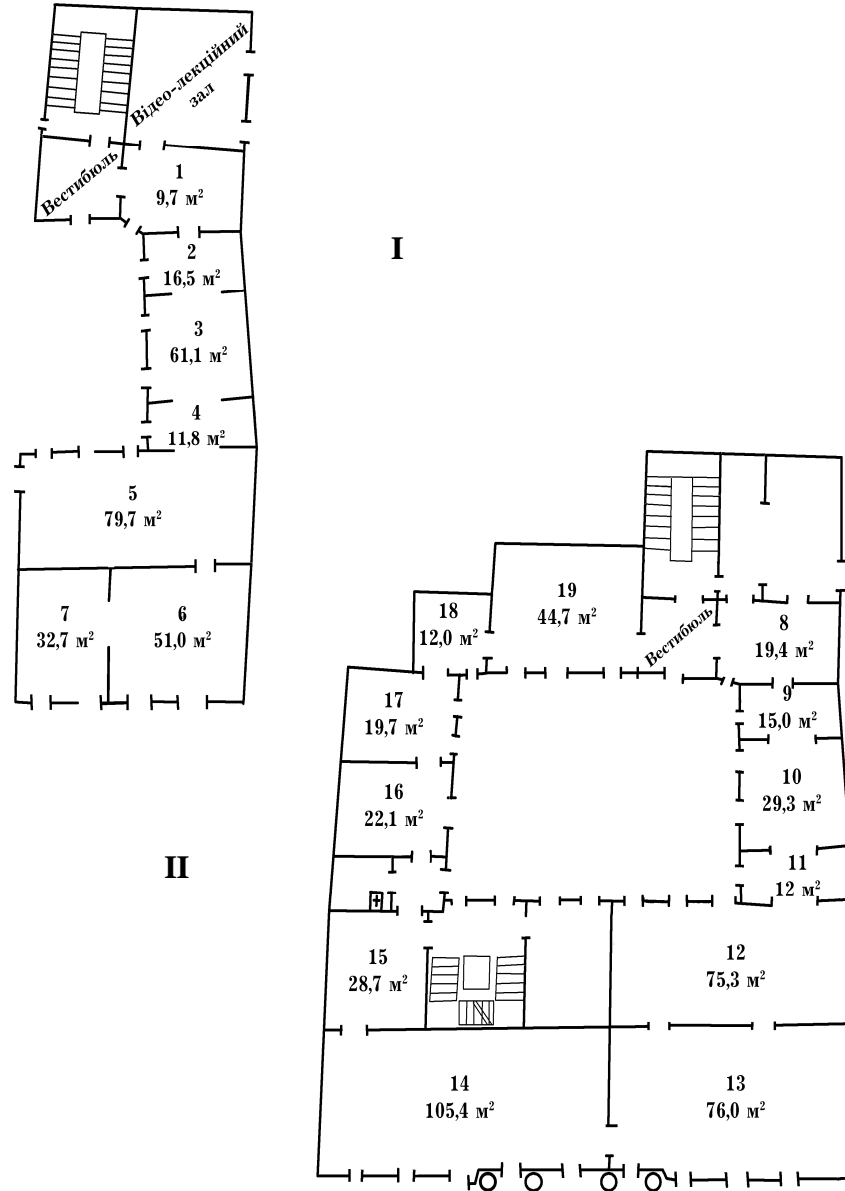

Рис. Схема розміщення експозиції музею.

Умовні позначення: I – третій поверх, II – другий поверх; 1, 2, 3 ... – номери експозиційних залів.

музею, спрямованої на вивчення його фондкових колекцій і нових надходжень. Отже, конкретний зміст природничої експозиції музею визначається трьома основними складовими: а) загальними закономірностями історії розвитку і сучасного стану природи, б) інформацією про особливості природних процесів і явищ, в) інформативністю експонатів, які становлять предметну основу музейної експозиції.

Перед експозицією музею, у зв'язку із розробкою Концепції Національної програми збереження біологічної і ландшафтної різноманітності України, постає актуальне завдання покращення екологічної інформованості населення, формування у суспільній свідомості глибшого розуміння ролі біорізноманіття в житті людини [2, 10, 12, 29].

Сьогодні очевидно, що збереження різноманітності живих організмів і їхнього генофонду є необхідною умовою існування біосфери. Ця проблема охоплює весь зріз живої матерії під кутом зору її різноманітності, збереження і невичерпного (сталого) використання та інтегрує для свого вирішення знання усіх наукових дисциплін біологічного циклу [34].

У 1992 р. на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку людства у XXI столітті (Ріо-де-Жанейро, Бразилія) було визнано, що існуюча модель розвитку передових країн веде людство до катастрофи. Була сформульована і прийнята нова модель розвитку світового суспільства, яка передбачає добробут всіх лише за умови збереження довкілля, так звана концепція сталого розвитку. Оскільки біорізноманіття є головним визначальним елементом навколишнього середовища, то саме воно зумовлює успішність вирішення проблеми виживання людства [7, 33].

На цій конференції була прийнята також Конвенція про біорізноманіття, яку підписано більшістю країн Світу, в тому числі й Україною. Це є ще одним аргументом на користь актуальності відображення проблеми збереження біологічної різноманітності в природничій експозиції. Слід підкреслити, що дослідження різноманітності біоти становить один з основних напрямів науково-дослідної роботи музею, а наявні фондкові колекції дозволяють достатньо повно представляти цю різноманітність в експозиції.

Таким чином, провідною концептуальною проблемою природничої експозиції визначається розкриття музейними засобами природної різноманітності та її ролі в еволюції органічного світу і сталому розвитку людської цивілізації.

Тематична структура природничої експозиції ДПМ традиційно містить в собі три основні великі розділи: геолого-палеонтологічний, ботанічний і зоологічний. Відповідно, у структурі кожного розділу виділяються самостійні підрозділи або теми.

У зв'язку з тим, що з часу заснування музею збереглося багато автентичних предметів і документів минулого, на початку експозиції доцільно представити меморіальний комплекс з історії його становлення і розвитку. Власне природничу частину експозиції слід розпочати із вступного (загального) розділу. Він відображає в узагальненій формі тематику всієї експозиції і готує відвідувачів музею до цілісного сприйняття експозиції в наступних залах. Далі розміщуються основні природничі розділи, а завершує експозицію розділ, в якому розкривається проблема гармонійного співіснування цивілізації і природи та висвітлюється роль природної різноманітності на шляху сталого розвитку людства.

Експозиція "Природна різноманітність і цивілізація"

- Розділ 1. Історія становлення і розвитку музею (зал 1).
- Розділ 2. Загальний (вступний) розділ (зал 2-3).
Тема: Біогеографічний поділ планети і західного регіону України (зал 2).
Тема: Різноманітність у природі (зал 3).
- Розділ 3. Історія розвитку органічного світу (зали 4-7).
Тема: Етапи розвитку біосфери (зал 4).
Тема: Найдавніші нескелетні організми архею – протерозою (зал 5).
    Підрозділ: Розвиток скелетних організмів у басейнах раннього палеозою (зал 6).
Тема: Кембрійський період.
Тема: Ордовицький період.
    Підрозділ: Розвиток хребетних тварин та вихід рослин на сушу у середньому палеозої (зал 6).
Тема: Силурійський період.
Тема: Девонський період.
    Підрозділ: Розквіт спорових рослин у пізньому палеозої (зал 7).
Тема: Кам'яновугільний період (карбон).
Тема: Пермський період.
    Підрозділ: Мезозой – епоха панування динозаврів і амонітів (зал 7).
Тема: Тріасовий період.
Тема: Юрський період.
Тема: Крейдовий період.
    Підрозділ: Кайнозой – епоха панування птахів і ссавців (зали 5, 6).
Тема: Палеогеновий період (зал 6).
Тема: Неогеновий період (зал 6).
Тема: Антропогеновий період (зал 5).
    Підтема: Меморіальний тематико-експозиційний комплекс "Старуня".
- Розділ 4. Різноманіття тваринного світу (зали 8-15).
Тема: Стенд "Основні етапи філогенетичного розвитку тварин" (зал 8).
    Підрозділ: Безхребетні тварини (зал 8).
Тема: Різноманіття і розповсюдження безхребетних в різних типах середовища.
    Підтема: Видове різноманіття і адаптації водних безхребетних.
    Підтема: Видове багатство та адаптації безхребетних педобіонтів.
    Підтема: Різноманітність моллюсків.
Тема: Різноманіття і морфологічна мінливість паразитичних організмів.
    Підрозділ: Комахи (зал 9).
Тема: Місце комах у тваринному світі.
Тема: Сучасна систематика комах.
Тема: Різноманіття форм комах.
Тема: Видове різноманіття і розповсюдження комах.
    Підрозділ: Хребетні тварини (зали 10-15).
Тема: Загальна характеристика хребетних тварин (зал 10).
    Підтема: Еволюція класів хребетних тварин.
Тема: Круглороті і риби (зал 10).

- Підтема:* Біогрупа "Іхтіокомплекси ріки".
Підтема: Біогрупа "Іхтіокомплекси моря".
Підтема: Релікти регіональної іхтіофауни.
Тема: Земноводні і плазуни (зал 11).
Підтема: Таксономічна різноманітність земноводних і плазунів.
Підтема: Біогрупа "Болотяні черепахи".
Тема: Ссавці (зали 12-13).
Підтема: Таксономічна різноманітність ссавців (зали 12-13).
Підтема: Біогрупи з окремими ссавцями (зал 12).
Тема: Птахи (зали 14-15).
Підтема: Таксономічна різноманітність птахів (зали 14-15).
Підтема: Біогрупи з окремими птахами (зал 14).
Розділ 5. Особливості ландшафтної різноманітності регіону (зали 16-18).
Тема: Діорама: "Екосистема Дністра" (зал 16).
Тема: Профілі зональних екосистем (зал 17).
Тема: Профіль: "Гірські пояси Карпат" (зал 18).
Розділ 6. Збереження природної різноманітності як пріоритетний напрям у стратегії виживання людства (зал 19).
Тема: Екстенсивне використання природних ресурсів.
Тема: Інтенсивний спосіб природокористування.
Тема: Гармонізація відносин суспільства і природи.

Наведена структура експозиційного показу формування і сучасного стану природної різноманітності не визначає остаточного змісту основних розділів і тем експозиції і передбачає необхідність вирішення широкого спектру конкретних проблем під час розробки тематико-експозиційного плану. Останні повинні базуватися на результатах наукових досліджень регіону і його специфіці, з урахуванням складу, інформативного і атрактивного потенціалу фондових матеріалів, характеру експозиційних площ.

Характеристика джерельної бази експозиції

Джерельну базу експозиції становлять експозиційні матеріали, що є сукупністю оригінальних музейних предметів, відтворень, муляжів, науково-допоміжних матеріалів і текстів, які включені в експозицію. Експозиційні матеріали групуються відповідно до тематики експозиційної структури.

В розділі "Історія становлення і розвитку музею" джерельна база експозиції включає бюст засновника музею В. Дідушицького, автентичні предмети, пов'язані з його діяльністю – меблі, музейні печатки, екслібрис, факсиміле, почесні грамоти, книги з "Поторицької бібліотеки", герб у вигляді вензеля, фотографії, малюнок гербу роду Дідушицьких, а також наукові музейні публікації та іншу друковану музейну продукцію на різних етапах його розвитку.

У вступному розділі, крім стендів з біогеографічним поділом планети і регіону, будуть представлені оригінальні натурні експонати викопних і сучасних видів організмів та геологічні експонати (кристали і друзи).

Джерельна база розділу "Історія розвитку органічного світу" складається із натуральних експонатів, серед яких породи, метеорити, сліди життєдіяльності організмів, панцирі трилобітів, відбитки граптолітів, черепашки моллюсків, рештки криноїдей, ядра та відбитки безщелепних і ракоскорпіонів, тентакулітів, брахіопод, растри белемнітів, зуби акул, кістки морських рептилій, скелетні рештки риб, комахи в бурштині, остеологічний матеріал ссавців (зуби, черепи, роги, кістки), відбитки флори. Натуральні музейні предмети виконуватимуть роль експонатів у палеогеографічних реконструкціях ландшафтів. В тематико-експозиційному комплексі "Старуна" будуть представлені скелет та шкура мамонта, чучело носорога, вологі препарати тканин, інші рештки фауни та флори з озокеритової шахти.

В розділі експозиції "Різноманіття тваринного світу" будуть використані, переважно, оригінальні натурні експонати. У підрозділі "Безхребетні тварини" – це сухі і мокрі препарати раків і крабів, медуз, моховаток, морських зірок та їжаків, губок, морських пер і кальмара; вологі препарати кістянки, геофіла, диплопод, псевдоскорпіона, павука сінокосця, дощового черв'яка, мокриці; сухі препарати сколопендри, павуків тарантула і каракурта, таргана, павука хрестовика, черепашки і мушлі двостулкових і черевоногих моллюсків, а також муляжі ногохвісток, панцирних кліщів, живої нематоди, цифрові фото нематод, мінідіорама ґрунтового моноліту у поперечному перерізі з лісовими мікроартроподами – мешканцями різних горизонтів ґрунту, малюнки троглобіонтних колембол і ракоподібних.

Паразитичні форми безхребетних тварин у цьому розділі представлятимуть вологі препарати людської, кінської і котячої аскарид, тенії пізіформи, стронгілюса, ехінокока, стьожкових червів, ціп'яка, моніезії, свинячого солітера, незброєного ціп'яка, ланцетовидного сисуна, фото і малюнки паразитів.

В підрозділі "Комахи" джерельну базу експозиції становитимуть сухі експонати комах, гнізда і натурні елементи в біогрупах.

Основну проблематику підрозділу "Хребетні тварини" передбачається розкрити шляхом демонстрації чучел прісноводних і морських риб, чучел і мокрих препаратів земноводних та плазунів, чучел ссавців, чучел, гнізд та кладок птахів, а також допоміжними матеріалами у вигляді стендів, анотацій і натурних елементів в біогрупах.

В заключних розділах експозиції будуть використані ґрунтові моноліти, зрізи дерев, засушені рослини зі збереженим об'ємом, мушлі і черепашки моллюсків, сухі експонати комах, чучела хребетних тварин і окремі натурні елементи.

Основні вимоги до художнього проекту експозиції

Основним завданням художнього проектування експозиції є розробка художньої форми, яка адекватно відображає зміст експозиції. В процесі художнього проектування повинні бути вирішені наступні задачі:

- формування експозиційного образу,
- розробка просторового і барвного (колеристичного) вирішення експозиції,
- розробка експозиційного обладнання,
- розробка системи освітлення експозиції,
- розробка системи орієнтації відвідувачів.

Головною творчою задачею художника експозиції має бути створення експозиційного образу. Воно полягає у тому, щоби на основі музейних матеріалів, використовуючи різні художні засоби, втілити тему і науковий зміст експозиції, створити оптимальні умови для сприйняття відвідувачем експозиції в процесі музейної комунікації.

Важливими складовими експозиційного образу є просторове і барвне вирішення експозиції. Просторове вирішення експозиції виступає як засіб розкриття теми і організації сприйняття експозиції відвідувачами. Воно представляє собою розташування експозиційних матеріалів і експозиційного обладнання в просторі експозиційних приміщень і фіксується у формі креслень, ескізів або макетів. Барвне вирішення експозиції полягає у підборі гами кольорів експозиції і системи їх акцентів, що сприяє розкриттю змісту експозиції, допомагає скерувати увагу, організувати сприйняття експозиції відвідувачами.

Під час розробки експозиційного обладнання бажано якомога ширше використовувати різні конструктивні типи музейних вітрин (горизонтальні, вертикальні, настінні, пристінні, підвісні, кругового огляду та ін.), універсальні конструктивні системи (підставки, подіуми, стени щитової конструкції, просторово-каркасні системи, просторово-стрижневі системи), обладнання з кріпленням до будівельних конструкцій (підвісні, з кріпленням до стін), збірно-розбірні перегородки, враховувати необхідність меблів для доглядачів і для відвідувачів.

Більшість експозиційного обладнання бажано розташовувати в межах експозиційного поясу, який найбільш зручний для огляду. В ньому зазвичай можуть розташовуватися експонати невеликого формату, які потрібно розглядати з близької відстані. Нижня межа експозиційного поясу знаходиться на відстані 50-70 см від підлоги, верхня – 2,2-2,5 м. У випадку використання в експозиції крупних експонатів (чучела копитних тварин, скелет мамонта тощо), вони можуть розміщуватися за межами експозиційного поясу.

Експозиційне обладнання повинно забезпечувати збереження експонатів, дотримання норм і режиму їхнього зберігання, а також безпечність для здоров'я відвідувачів.

У проекті системи освітлення необхідно передбачити поєднання природного і штучного освітлення в експозиції, а також локального (місцевого) підсвічення окремого предмету або групи експонатів.

Серед завдань, які стоять перед художником для організації системи орієнтації відвідувачів є оформлення схеми експозиційних приміщень у вестибюлі музею, текстів в експозиції, покажчиків експозиційного маршруту.

Тексти в експозиції представляють систему (організовану сукупність) заголовків до розділів, підрозділів і тем, анотацій, етикеток, покажчиків тощо, тобто тих надписів в експозиції, які не є експонатами, а виконують службову функцію. Вони повинні бути високої якості, помітними, чіткими, однозначними, по можливості лаконічними і сприйнятними для усіх категорій відвідувачів музею. Художником визначаються характеристики текстів – шрифт, колір, розмір і розташування. Тексти мають бути стилістично узгоджені між собою і з іншими експозиційними матеріалами, повинні виступати як органічна частина художнього вирішення експозиції.

Усі тексти в експозиції (пояснювальні, провідні, заголовні, етикетаж і покажчики) займають підпорядковане положення по відношенню до музейних предметів і експозиційних комплексів, тому важливо не перевантажувати ними експозицію і враховувати сумірність атрактивності текстів з атрактивністю музейних предметів.

В процесі розробки художнього проекту експозиції художником повинні застосовуватися різні способи групування і компоновання експозиційних матеріалів. Це допоможе оптимально розкрити тему експозиції і організувати увагу відвідувачів. Серед експозиційних прийомів можуть бути використані такі, як виділення експозиційних центрів, акцентів або провідних експонатів; фрагментація матеріалів, що дозволяє привернути увагу до важливих експонатів шляхом створення навколо них вільного простору; концентрація однопланових експонатів на невеликій площі; виділення першого і другого планів експозиції, використання кольору і фактури фону; введення в експозицію "прихованого плану"; використання освітлення, в тому числі місцевого підсвічення, а також динамічних і аудіовізуальних засобів [24].

1. Апродов В.А. Методика музейного показу природи // Жизнь Земли. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – С. 124-128.
2. Габузов О.С. Значение естественнонаучных музеев в проблеме сохранения биоразнообразия // Музей на рубеже веков. Опыт прошлого, взгляд в будущее: Тез. док. III Всерос. Науч.-практ. конф. Асоц. естественнонауч. музеев России (9-13 окт. 2000 г.) / Гос. Дарвин. музей. – М., 2000. – С. 54-55.
3. Газалова К.М. Научная концепция как этап проектирования экспозиций по истории советского общества // Научное проектирование экспозиций по истории советского общества: Сб. науч. тр. – М., 1981. – Т. 12. – С. 71-80.
4. Галкина П.И., Гарданов В.К., Иваницкий И.П. и др. Основы советского музееведения. – М.: Изд-во культурно-просветительной литературы, 1955. – 375 с.
5. Герасимов В.П., Кондратов А.В. Основные задачи и принципы построения экспозиции отдела природы краеведческих музеев // Методико-экспозиционной и массовой научно-просветительной работы отделов природы краеведческих музеев: Сб. науч. тр. / НИИ музееведения и охраны памятников истории и культуры. – М., 1969. – С. 5-14.
6. Гнедовский М.Б., Лопаткин М.В., Никишин Н.А. и др. Программа развития музейной сферы // Социальное проектирование в сфере культуры. Перспективные модели учреждений культуры: Сб. науч. тр. / НИИ культуры. – М., 1990. – С. 58-65.
7. Гродзинський Д.М., Шеляг-Сосонко Ю.Р. та ін. Проблеми збереження та відновлення біорізноманіття в Україні. – Київ: Академперіодика, 2001. – 104 с.
8. Два века в коллекциях Зоологического музея МГУ / Под ред. О.Л. Россолимо. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 264 с.
9. Дукельский В.Ю. Сценарий экспозиции Естественнонаучного музея Татарстана // Музейное дело и охрана памятников. Экспрес-информ. – Вып. 1-2. – Опыт музейного проектирования: Научная концепция, сценарий. – М., 1992. – С. 29-37.
10. Емельянов И.Г. Разнообразие и его роль в функциональной устойчивости и эволюции экосистем. – Киев, 1999. – 168 с.
11. Ефремов Ю.К. Задачи отражения проблем природопользования в экспозиции природоведческих музеев // Жизнь Земли. – М.: Изд-во МГУ, 1973. – С. 145-151.
12. Жилина Л.П. История создания экспозиции отдела природы Вологодского государственного музея-заповедника // Методы препаровки и реставрации

естественнонаучных коллекций / Ред. Клюкина А.И. – М., 1999. – С. 66-70. – (Тр. Гос. Дарвин. музей; Вып. 2).

13. Иксанова И.В. Проблема пропаганды охраны природы и рационального природопользования в музеях // Проблемы совершенствования музейного дела: Сб. науч. тр. / НИИ культуры. – М., 1977. – № 59. – С. 71-89.
14. Иксанова И.В. Основные принципы и этапы проектирования природоведческих экспозиций // Музееведение: естественно-научные музеи (Теория и практика работы): Сб. науч. тр. / НИИ культуры. – М., 1984. – № 128. – С. 45-56.
15. Иксанова И.В., Соустин А.С. К вопросу о разработке научной и художественной концепции регионального музея природы // Вопросы экспозиционной работы краеведческих музеев: Сб. науч. тр. / НИИ культуры. – М., 1979. – № 84. – С. 96-111.
16. Климишин О.С. Этапи розвитку природознавчого музею у Львові // Наук. зап. Держ. природозн. музею НАН України – Львів, 1997. – Т. 13. – С. 114-123.
17. Климишин О.С. Наукові основи природничої музейної діяльності // Наук. зап. Держ. природозн. музею. – Львів, 2000. – Т. 15. – С. 11-21.
18. Климишин О.С. Наукова концепція фондової роботи Державного природознавчого музею НАН України // Наук. зап. Держ. природозн. музею. – Львів, 2001. – Т. 16. – С. 3-32.
19. Кондратов А.В. Ландшафтный принцип экспозиции природы в краеведческих музеях // Тр. НИИ музееведения. – Сер. природоведческая. – 1967. – Вып. 17. – С. 5-111.
20. Кузнецов Н.В., Ильичева Н.В. Природа в краеведческом музее. – М., 1958. – 77 с.
21. Курлат Ф.Л. Некоторые аспекты и обоснования ведущих идей и основных проблем экспозиции музея исторического профиля // Терминологические проблемы музееведения: Сб. науч. тр. – М., 1986. – С. 11-23.
22. Ладейщиков Н.П. Отражение системного подхода в науках о Земле в экспозиции естественно-исторических музеев // Жизнь Земли. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – Вып. 15. – С. 128-133.
23. Пищулин Ю.П. Актуальные вопросы проектирования музейной экспозиции в исторических и краеведческих музеях // Научное проектирование экспозиций по истории советского общества: Сб. науч. тр. – М., 1981. – Т. 12. – С. 59-70.
24. Пищулин Ю.П. и др. Музейные термины // Терминологические проблемы музееведения: Сб. науч. тр. – М., 1986. – С. 36-135.
25. Строков В.В. Пропаганда охраны природы в краеведческих музеях // Тр. НИИ культуры. – М., 1974. – Т. 11. – С. 85-126.
26. Фадеева Т.В., Каширина Ю.Ю., Улыбина Г.К. Комплексный показ коллекций региональной фауны // Музей на рубеже веков. Опыт прошлого, взгляд в будущее: Тез. док. III Всерос. Науч.-практ. конф. Асоц. естественнонауч. музеев России (9-13 окт. 2000 г.) / Гос. Дарвин. музей. – М., 2000. – С. 20-21.
27. Фролов И.Т. Жизнь и познание в современной биологии. – М., 1981. – 268 с.
28. Чернобай Ю.Н. Исходные задачи эколого-информационной организации регионального природоведческого музея // Каталог музейных фондов: Сб. науч. тр. / ГПИМ АН УССР. – Львов, 1990. – С. 197-202.
29. Чернобай Ю.М. Підтримка біорізноманіття Карпат засобами природничо-музейної інформатики // “Міжнародні аспекти вивчення та охорони біорізноманіття Карпат (Мат. міжнар. конф., Рахів, 25-27 вересня 1997 р.)”. – Рахів, 1997. – С. 356-358.
30. Чернобай Ю.М. Природознавство і регіональний природничо-інформаційний простір // Наук. зап. Держ. природозн. музею НАН України. – Львів, 1998. – Т. 14. – С. 6-15.
31. Чернобай Ю.Н., Климишин А.С. Социальный заказ природоведческого музея в условиях экологизации мышления // Экология и культура: Тез. докл. XII Всес. теорет. семинара "Мировоззрение и научное познание". – Луцк, 1989. – С. 98-99.

32. Чорнобай Ю.М., Климишин О.С., Бокотей А.А. Володимир Дідушицький (до 175-річчя від дня народження) // Наук. зап. Держ. природозн. музею. – Львів, 2000. – Т. **15**. – С. 171-173.
33. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Идеология і механізми охорони навколишнього середовища // Укр. ботан. журн. – 1995. – Т. **52**, № 5. – С. 589-599.
34. Шеляг-Сосонко Ю.Р., Емельянов И.Г. Экологические аспекты концепции биоразнообразия // Экология та ноосферология. – 1997. – Т. **3**, №1-2. – С. 131-140.
35. Biegel G. Museen in historischen Gebäuden // Museumskunde. – 1990. – Bd. 55, № 1. – S. 30-41.
36. Brzęk G. Muzeum im Dzieduszyckich we Lwowie i jego Twórca. Lublin: Wyd-wo Lubelskie Nowe. – 1994. – 200 s.
37. Dzieduszycki W. Przewodnik po Museum im. Dzieduszyckich we Lwowie. – Lwów: Nakł. Muz. im. Dzied., Wyd. III. – 1895.
38. Świecimski J. Muzea i wystawy muzealne. Tom **II**. Zarys typologii porównawczej i historycznej. Wyd. Tasso. – Kraków, 1995. – 89 s.
39. Świecimski J. Szkic dziejów muzealnictwa przyrodniczego w Polsce. Zeszyt 2. Czynniki estetyczne w wystawach przyrodniczych. – Kraków: Polska Fundacja Ochrony Przyrody “Pro Natura”. – 1998. – 77 s.

Державний природознавчий музей НАН України, Львів